COMBINE MAIN

(वर्गीकरण व विश्लेषणात्मक प्रश्नसंच 2012-2026)

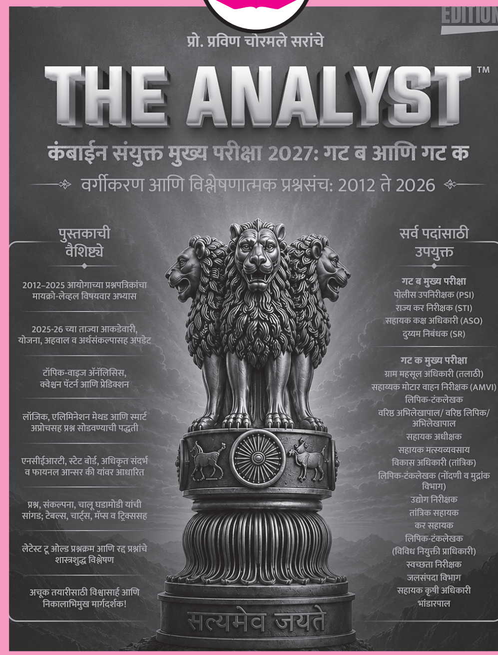

लेखन व संकलन : प्रा. प्रविण इंदूमती श्रीराम चोरमले

Email. : chormalepravin@gmail.com

pravincpublication@gmail.com

प्रकाशक :

प्रविण सी. पब्लिकेशन

128/3/1 बारंगणी मळा, ओव्हीओ गार्डन, फ्लॅट नं. ए 104,

धायरी - 411041

ऑफिस - 3 रा मजला, निलय कॉम्प्लेक्स, हॉटेल शेतकरीच्या

शेजारी, आनंद नगर, पुणे - 411051

Email. : pravincpublication@gmail.com

Telegram : Pravinchormaleanalysis

© लेखकाधिन

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without permission. Any person who does any unauthorised act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages.

आवृत्ती 9 वी : ऑगस्ट 2026

मूल्य ₹ 1080/-

अक्षरजुळणी/मांडणी : **Pravin_C_Publication Team, Pune**

मुखपृष्ठ : Urban Pixels.in

विशेष सूचना :

पुस्तकातील माहिती शक्य तेवढी अद्ययावत व अचूक देण्याचा प्रयत्न केला आहे. तरीही नजरचुकीने काही त्रुटी असल्याचे निदर्शनास आणून दिल्यास योग्य त्या सूचनांचा पुढील आवृत्तीत आवश्य विचार करू. तसेच पुस्तक वाचताना काही समस्या निर्माण झाल्यास 9700529393 या भ्रमणध्वनी क्रमांकावर कॉल करून प्रत्यक्ष निराकरण करू शकता. तसेच विविध संकेतस्थळ, विविध संदर्भग्रंथांचा उपयोग करून पुस्तकाची रचना केली आहे. तरी लेखक, प्रकाशक, विक्रेता सर्व बाबींशी सहमत असेलच असे नाही.

INDEX

1 इतिहास विभाग

1 सामाजिक आर्थिक जागृती — 26

क्र.	विषय	पृष्ठ
1.1	दयानंद सरस्वती/आर्य समाज	26
1.2	स्वामी विवेकानंद / रामकृष्ण मिशन	27
1.3	परमहंस सभा व प्रार्थना सभा	28
1.4	समाज प्रबोधन चळवळ उदयास येण्याची कारणे	29
1.5	आर्थिक राष्ट्रवाद	30
1.6	स्त्री सुधारणा/धर्मातर	32
1.7	उद्योग	35
1.8	ब्रिटीश सत्तेचे परिणाम	36

2 महत्वाच्या व्यक्तींचे कार्य — 38

2.1	महात्मा फुले (1827–1890)	38
2.2	राजर्षी शाहू महाराज	40
2.3	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	45
2.4	न्या. म. गो. रानडे (1842–1901)	52
2.5	लोकहितवादी गोपाळ हरी देशमुख	52
2.6	वि. रा. शिंदे	53
2.7	गाडगे महाराज	55
2.8	रा. गो. भांडारकर	55
2.9	विष्णुदास ब्रह्मचारी	55
2.10	गोपाळबाबा वलंगकर	57
2.11	तुकडोजी महाराज	57
2.12	लहूमी साळवे (14 नोव्हें. 1794–1881)	58
2.13	विष्णुशास्त्री पंडित	58
2.14	जगन्नाथ शंकरशेठ	58
2.15	बाळशास्त्री जांभेकर	60

INDEX

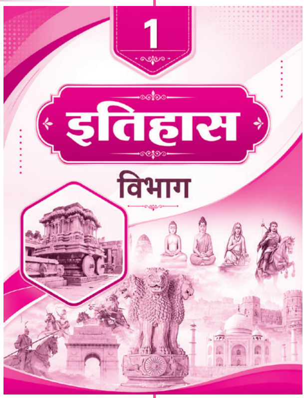

2.16	ना. म. जोशी	60
2.17	साने गुरुजी	61
2.18	महर्षी कर्वे	61
2.19	विनोबा भावे	63
2.20	आगरकर	63
2.21	बाबा पद्मनजी	64
2.22	प्रबोधनकार ठाकरे	64
2.23	विष्णुशास्त्री चिपळूणकर	65
2.24	एकत्रित	66

3 वर्तमानपत्रे व शिक्षणाचा परिणाम 70

3.1	वर्तमानपत्रे आणि छापखाने	70
1	भारतातील महत्वाची वृत्तपत्रे	70
2	महाराष्ट्रातील वृत्तपत्रे	73
3	ब्राम्हणेतर / सत्यशोधक वृत्तपत्रे	83
4	छापखाना / मुद्रणालय	85
3.2	शिक्षण	86
3.3	दळणवळण	90

4 राष्ट्रीय चळवळ व इतर समकालीन चळवळी 92

4.1	ब्रिटिश विरोधातील लढे	92
4.2	1857 चा उठाव	94
4.3	ब्रिटीशांची महसुल व्यवस्था	97
4.4	गव्हर्नर जनरल	99
4.5	काँग्रेसपूर्व संघटना	101
4.6	काँग्रेस - मवाळ युग	109
4.7	काँग्रेस - जहाल युग	117
4.8	गांधी युग	126
1	असहकार चळवळ	126
2	स्वराज्य पक्ष	127

INDEX

3	सविनय कायदेभंग	127
4	जातीय निवाडा	129
5	फैजपूर अधिवेशन	130
6	भारत छोडो	131
7	प्रति सरकार	131
8	महत्वाच्या व्यक्ती / विधाने	132
9	एकत्रित / कालानुक्रमे	137
4.9	**क्रांतिकारी**	**137**
1	महाराष्ट्रातील क्रांतीकारी	137
2	भारतातील क्रांतीकारी	146
3	जागतिक स्तरावरिल क्रांतीकारी	149
4.10	**शेतकरी/कामगार/आदिवासी**	**149**
1	शेतकरी	149
2	कामगार	154
3	साम्यवादी / समाजवादी	162
4	आदिवासी	165
4.11	**फुटिरतावादी**	**167**
1	मुस्लिम लीग	167
2	हिंदू महासभा	170
3	इतर	172
4.12	**संयुक्त महाराष्ट्र**	**173**
4.13	**स्वातंत्र्योत्तर भारत**	**175**

5 सामाजिक सुधारणा 178

5.1	दलित समाजातील सुधारणा	178
5.2	ब्राम्हणेतर चळवळ	181

PRAVIN C
PUBLICATION

INDEX

2 राज्यशास्त्र विभाग

1 भारतीय राज्यघटना 186

क्र.	विषय	पृष्ठ
1.1	राज्यघटना निर्मीती /घटना समिती	186
1	1861 चा कायदा	186
2	1919 चा कायदा / नेहरू समिती	186
3	1935 चा कायदा	188
4	संविधान सभा निवडणुका	190
5	संविधान सभा सदस्य	192
6	अधिवेशने	197
7	समित्या अध्यक्ष	200
8	महत्त्वाचे उद्गार	204
9	1947 नंतरचे बदल	205
10	उद्दिष्टांचा ठराव	206
1.2	घटनेची वैशिष्ट्ये - सूच्या/ भाग/ कलमे/ स्त्रोत	207
1	घटनेचे स्रोत	207
2	घटनेची वैशिष्ट्ये	211
3	महत्त्वाचे परिशिष्टे/भाग	221
4	सूच्या/अधिकार विभागणी	227
5	महत्वाची कलमे	231
1.3	प्रस्ताविका/सरनामा	233
1	महत्त्वाची तत्त्वे संकल्पना	233
2	स्वातंत्र्याचा क्रम	235
3	1942 ची घटनादुरूस्ती	236
4	महत्त्वाचे खटले	236
5	सरनाम्याचे महत्त्व	237
6	विविध उद्गार	238
1.4	राज्य व राज्यनिर्मिती (कलम 1 ते 4)	239
1.5	नागरीकत्व (कलम 5 ते 11)	243
1.6	मुलभूत हक्क (कलम 12 ते 35)	245
1	कलम 12	245
2	कलम 13	245
3	कलम 14	246
4	कलम 15/16	247
5	कलम 14 ते 18	247
6	कलम 19	248
7	कलम 20	249

INDEX

8	कलम 21	250
9	कलम 21A	251
10	कलम 22	252
11	कलम 23	253
12	कलम 25 ते 28	253
13	कलम 29 ते 30	255
14	कलम 32	258
15	मते / उद्‌गार	260
16	महत्त्वाचे खटले	260
17	हक्कांचे वर्गीकरण	263
18	एकत्रित	264
19	वैशिष्ट्ये	268
1.7	मार्गदर्शक तत्वे (कलम 36 ते 51)	269
1	कलम 39A	269
2	कलम 40	269
3	कलम 44 – समान नागरी कायदा	269
4	कलम 47	271
5	कलम 50	272
6	कलम 51	272
7	एकत्रित	273
8	भाष्ये / मते	277
9	मार्गदर्शक तत्त्वाची वैशिष्ट्ये	278
1.8	मूलभूत कर्तव्ये (कलम 51A)	280
1.9	घटनादुरूस्ती	287

2 संसदीय कार्यपद्धती व न्यायालयीन व्यवस्था 301

2.1	राष्ट्रपती/उपराष्ट्रपती	301
1	महत्त्वाची कलमे	301
2	पात्रता / वैशिष्ट्य	302
3	निवडणूक	302
4	शपथ	304
5	सदस्यांची नियुक्ती	305
6	नकाराधिकार	305
7	आणीबाणीविषयक अधिकार	306
8	क्षमादानाचा अधिकार	311
9	राजीनामा	312
10	महाभियोग	313
11	अध्यादेशाचा अधिकार	313
12	नेमणुकीबाबत	314
13	भारताचे राष्ट्रपती	314

INDEX

2.2	लोकसभा	315
1	लोकसभेचे अध्यक्ष/उपाध्यक्ष	315
2	लोकसभेचे विशेष अधिकार	318
3	लोकसभेची सदस्य पात्रता	319
4	लोकसभेचे विसर्जन	319
5	लोकसभा सदस्य संख्या	320
6	प्रोटेम स्पीकर	321
2.3	राज्यसभा	322
1	विशेषाधिकार	322
2	समित्या / सदस्य	324
3	सदस्य संख्या / स्वरूप	324
4	राज्यांची सदस्य संख्या	325
2.4	पंतप्रधान/मंत्रिमंडळ	326
2.5	संसद/कामकाज पद्धती	330
1	महत्त्वाची कलमे	330
2	प्रश्नोत्तराचा तास	331
3	संयुक्त बैठक	333
4	संसदीय समित्या	334
5	सचिवालय	336
6	तहकुबी / सत्रसमाप्ती	338
7	संसदेचे कायदेविषयक अधिकार	338
8	विविध विधेयके – मांडणी	340
9	संसदेचे अधिकार व कार्ये	341
10	विविध निधी	343
2.6	दिल्ली बाबत तरतुदी	344
2.7	विविध आयोग	347
1	नीती आयोग	347
2	घटनात्मक दर्जाप्राप्त संस्था	348
3	इतर	352
2.8	केंद्र-राज्य संबंध	353
1	घटनात्मक तरतुदी	353
2	केंद्र–राज्य संबंधाबाबत समित्या	358
3	कररचना	360
4	वित्त आयोग	361
5	आंतरराज्य परिषद/विभागीय परिषदा	363
6	कार्यालयीन भाषा	366
2.9	निवडणूक-निर्वाचन आयोग	368
1	भारतीय निर्वाचन आयोग	368
2	राज्य निर्वाचन आयोग / महाराष्ट्र राज्य निवडणूक आयोग	369
3	मतदारसंघ परिसीमन/पुनर्रचना	370
4	निवडणूका	371
5	निवडणूक सुधारणा समित्या	372
6	विविध पक्ष	373
2.10	सर्वोच्च न्यायालय	374
1	स्थापना	374
2	पात्रता / नेमणूक	375
3	महत्त्वाचे निवाडे / खटले	377

INDEX

4	न्यायालयीन सक्रियता/PIL	378
5	सर्वोच्च न्यायालयाच्या अधिकारकक्षा	381
6	न्यायाधिशांचे स्वातंत्र्य / अधिकार	388
7	महत्त्वाची कलमे	390
8	न्यायाधिश संख्या	392
9	न्यायालयाचा सल्लामसलतीचा अधिकार (कलम 143)	393
10	NJAC - न्यायिक नियुक्ती आयोग	393
11	कलम 32	394
2.11	कॅग / महान्यायवादी	395
1	कॅग	395
2	महान्यायवादी	398
2.12	लोकअदालत/लोकायुक्त	400
1	लोकपाल	400
2	लोकायुक्त	401
3	लोकन्यायालये / लोकअदालत	402
2.13	राज्य पुनर्रचना	403
2.14	सचिवालय / संचालनालय	405
2.14	अखिल भारतीय सेवा	405

3 राज्य विधिमंडळ 452

3.1	राज्यपाल	408
1	पात्रता-नियुक्ती	408
2	महत्त्वाची कलमे	411
3	कार्यकारी अधिकार	414
4	कायदेविषयक अधिकार	415
5	स्वविवेकाधिकार	419
6	अध्यादेश / वटहुकुम	420
7	दयेचा अधिकार	421
8	पदच्युती	421
9	महाराष्ट्राचे राज्यपाल	422
3.2	मुख्यमंत्री/मंत्रीमंडळ	424
1	मुख्यमंत्री - नियुक्ती /कर्तव्ये	424
2	मुख्यमंत्री - महाराष्ट्र	425
3	मंत्रिपरिषद - वैशिष्ट्ये	426
4	मुख्यमंत्र्यांचे अधिकार	426
5	मंत्रिपरिषद - सदस्यसंख्या	428
6	मंत्री - पात्रता	431
7	घटनात्मक तरतुदी	432
3.3	विधानसभा	434

INDEX

1	विधानसभा	434
2	विधानसभा अध्यक्ष	435
3	राज्यांच्या विधानसभा-सदस्य	437
4	सदस्यांची अपात्रता	441
5	आरक्षण / आरक्षित जागा	441
6	महाराष्ट्राची विधानसभा	442
7	विविध समित्या	443
3.4	**विधान परिषद**	444
1	सदस्य संख्या	444
2	निर्मिती / विसर्जन तरतुदी	446
3	विविध राज्यातील वि.प. सदस्य	450
4	महत्त्वाची कलमे	450
5	वैधानिक अधिकार	450
6	महाराष्ट्रातील विधान परिषद	452
3.5	**उच्च न्यायालय**	453
1	महत्त्वाची कलमे	453
2	सामाईक उच्च न्यायालय - निर्मिती	453
3	न्यायाधीश पात्रता	454
4	भारतातील उच्च न्यायालय	456
5	उच्च न्यायालयाचे अधिकार क्षेत्र	458
3.6	**दुय्यम न्यायालये**	459
3.7	**महाधिवक्ता**	461
3.8	**मुंबईचा शेरिफ**	462

4	**पंचायत राज व्यवस्था**	464
4.1	**भारतातील प्रशासन/पंचायतराज**	464
1	भारतातील जिल्हा प्रशासन उत्क्रांती	464
2	जिल्हाधिकारी पदांची निर्मिती/विस्तार	465
3	स्वातंत्र्यपूर्व विविध उपक्रम/योजना	465
4	भारतातील पंचायतीराज संस्था	466
5	विविध योजना	467
6	महाराष्ट्रातील पंचायतराज	468
4.2	**73 वी 74 वी घटनादुरुस्ती**	469
1	73 वी घटना दुरूस्ती	469
2	74 वी घटना दुरूस्ती	479
4.3	**ग्रामपंचायत/ग्रामसभा/सरपंच/ग्रामसेवक**	484
1	कार्यकाळ	484
2	ग्रामसभा	484
3	समित्या	486
4	उत्पन्नाची साधने	487
5	गट ग्रामपंचायत	487
6	योजना	488
7	सरपंच	488
8	ग्रामपंचायत सेवक	488
9	ग्राम न्यायालय	489
4.4	**पंचायत समिती / सभापती/ सरपंच समिती / गटविकास अधिकारी**	489
1	भारतातील पंचायत समितींची नावे	489

INDEX

2	महाराष्ट्रातील पंचायत समिती	490
3	सभापती	492
4	पंचायत समित्यांच्या निवडणुका	492
4.5	**जिल्हा परिषद / अध्यक्ष / समित्या / मुख्य कार्यकारी अधिकारी**	**492**
1	जिल्हा परिषदेच्या सभा	492
2	अविश्वास	494
3	कार्ये	495
4	आरक्षण	495
5	समित्या	496
6	महसूल	497
7	जिल्हाधिकारी	497
8	उपविभागीय अधिकारी	499
9	कायदे	500
4.6	**महानगरपालिका / महापौर / समित्या**	**500**
1	लोकसंख्या / रचना	500
2	महाराष्ट्रातील म.न.पा.	501
3	अनिवार्य कार्य	502
4	राजीनामा	503
5	नामनिर्देशित सदस्य	503
6	निवडणुका	504
7	म.न.पा. कायदे	504
8	समित्या	504
9	महानगर क्षेत्र	505
10	मनपा आयुक्त	505
11	शहरी स्थानिक संस्था	506
12	आर्थिक स्त्रोत	506
13	भारतातील मनपा	506
4.7	**नगरपालिका/नगरपरिषदा**	**507**
1	अत्यावश्यक कार्ये	507
2	नगरपरिषदेचा निकष	507
3	अर्थसंकल्प	508
4	गणपूर्ती	508
5	बारावी अनुसूची	509
6	भारतातील नगरपरिषदा	509
7	नगरपंचायत	509
8	सदस्य संख्या	509
9	महाराष्ट्रातील संख्या	510
10	प्रतिनिधित्व	510
11	उत्पन्नाचा स्रोत	510
4.8	**पंचायत राज संबंधित समित्या**	**510**
4.9	**कटक मंडळे**	**515**
4.10	**इतर**	**518**

INDEX

3 महाराष्ट्राचा भूगोल विभाग

1 महाराष्ट्र : स्थान विस्तार 522

क्र.	विषय	पृष्ठ
1.1	विस्तार/भूसीमा	522
1.3	महाराष्ट्रातील प्रशासकीय विभाग	526
1.4	महाराष्ट्रातील जिल्हे	528
1.5	महाराष्ट्रातील तालुके	531
1.6	महानगरपालिका / नगरपरिषदा	534
1.7	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	535

2 महाराष्ट्राचा प्राकृतिक भूगोल 536

2.1	खडक / मृदा	536
2.2	पर्वत/पठार/शिखरे/डोंगर	541
2.3	कोकण किनारपट्टी	547
2.4	नदी/उपनदी/खोरे	548
2.5	ऊर्जा निर्मिती/जलविद्युत/सिंचन प्रकल्प	561
2.6	घाट/लेणी/थंड हवेची ठिकाणे	566
2.7	तलाव / सरोवर / बीच	570
2.8	किल्ले	571

3 खनिजसंपत्ती 553

3.1	खनिजसंपत्ती	573	623

4 मृदा 580

5 उदयोग 584

INDEX

6 शेती 587

6.1	पिके जाती	587
6.2	जिल्हानिहाय उत्पादन / क्षेत्र	588
6.3	स्थलांतरित शेती	591

7 वनसंपत्ती – प्राणीसंपत्ती 592

7.1	वने/वनस्पती/वनप्रकार/कायदे	592
7.2	अभयारण्ये	594
7.3	संस्था	597
7.4	वनाच्छादन	597

8 महाराष्ट्रातील जमाती 601

9 सांस्कृतिक महाराष्ट्र पर्यटन / तिर्थक्षेत्रे 603

10 लोकसंख्या/ स्थलांतर 606

10.1	महाराष्ट्र लोकसंख्या	606
1	जिल्ह्यांची लोकसंख्या	606
2	वृद्धी दर / दशवार्षिक वाढ	608
3	घनता	610
4	साक्षरता	613
5	लिंग प्रमाण	616
6	SC/ST लोकसंख्या	617
7	शहरीकरण / नागरीकरण	618
8	खेडी/झोपडपट्ट्या	620
9	वस्त्यांचा प्रकार/प्रमाण	622
10	स्थलांतर	623
11	महाराष्ट्रातील भार्षिक लोक	623
12	संतती नियमन	
10.2	जागतिक लोकसंख्या	624

INDEX

11 हवामान पर्जन्य 625

12 Current 636

13 महत्वाच्या संस्था 638

14 दळणवळण 639

PRAVIN C
PUBLICATION

4 भारताचा भूगोल विभाग

1 भारताचा भूगोल 692

क्र.	विषय	पृष्ठ
1.1	भारताचा विस्तार/स्थान/भूसीमा	644
1.2	भारतातील नदी प्रणाली	647
1.3	पर्वत, पठार, बेटे	648
1.4	वनसंपत्ती व प्राणीसंपत्ती	649
1.5	मृदा आणि धूप	650
1.6	शेती	650
1.7	हवामान पर्जन्य	651
1.8	ऊर्जा	651
1.9	खनिजे	651
1.10	दळणवळण	652
1.11	लोकसंख्या (भारत)	653

INDEX

5 प्राकृतिक भूगोल विभाग

1 प्राकृतिक भूगोल 655

क्र.	विषय	पृष्ठ
1.1	सौरमाला	655
1.2	पृथ्वी-चंद्र	655
1.3	महासागर/प्रवाह	658
1.4	जगातील प्रदेश/देश	659
1.5	भुरुपे	660
1.6	जागतिक वारे	661
1.7	जागतिक जमाती	662

6 पर्यावरण विभाग

1 पर्यावरण 663

क्र.	विषय	पृष्ठ
1.1	कंबाईन मुख्य गट ब 2025	664
1.2	कंबाईन मुख्य गट क 2024	668
1.3	कंबाईन मुख्य गट ब 2023	672
1.4	कंबाईन मुख्य गट क 2023	675

7 अर्थव्यवस्था विभाग

1 भारतीय अर्थव्यवस्था 679

क्र.	विषय	पृष्ठ
1.1	भारतीय अर्थव्यवस्थेसमोरील आव्हाने / वैशिष्ट्ये	679
1.2	स्थूल देशांतर्गत वाटा-विविध क्षेत्रे	680

2 भारतीय नियोजन 683

क्र.	विषय	पृष्ठ
2.1	भारतीय नियोजन - उद्दीष्ट / पार्श्वभूमी	683
2.2	नियोजन आयोग / नीती आयोग	691

क्र.	विषय	पृष्ठ
2.3	भारतातील पंचवार्षिक योजना (1 ली ते 12 वी)	695
1	पहिली योजना	695
2	2 री योजना	698
3	3 री योजना	700
4	4 थी योजना	701
5	5 वी योजना	702
6	6 वी योजना	703
7	7 वी योजना	704
8	8 वी योजना	706
9	9 वी योजना	707
10	10 वी योजना - 2002-2007	710
11	11 वी योजना	713
12	12 वी योजना	715
13	एकत्रित	716
14	विकेंद्रित नियोजन	720

INDEX

3 शहरी व ग्रामीण पायाभूत विकास 721

3.1	वैशिष्ट्ये /कार्यक्रम	721
3.2	पायाभूत विकासाशी संबंधित अडचणी समस्या	725
3.3	पायाभूत विकास केंद्र / राज्य धोरण	725
3.4	ऊर्जा/विद्युतीकरण	727

4 भारतातील आर्थिक सुधारणा 729

4.1	पार्श्वभूमी	729
4.2	1991 चे धोरण	731
4.3	खाजगीकरण	734
4.4	उदारीकरण	736
4.5	जागतिकीकरण	740
4.6	L.P.G.	748
4.7	केंद्र राज्य स्तरावरील सुधारणा	750
1	MRTP	750
2	FERA-FEMA	750
3	महारत्न	752
4	सरकारची भूमिका – बदल	752
5	निर्गुंतवणूक धोरण	753
4.8	नवीन आर्थिक धोरणांचा परिणाम	755
4.9	रुपयाची परिवर्तनीयता	758
4.10	MNC	759

5 आंतरराष्ट्रीय व्यापार व भांडवल 760

5.1	आंतरराष्ट्रीय व्यापाराचे सिद्धांत	760
5.2	आंतरराष्ट्रीय भांडवल	761
5.3	रुपयाचे अवमूल्यन	765
5.4	भारतीय व्यापार वाढ व दिशा	767
1	आकारमान	767
2	आयात / निर्यात	768
3	देश/दिशा	779
4	मार्ग	780
5	योजना	780
6	व्यापारतोल / व्यवहारतोल	781
7	वैशिष्ट्ये	783
5.4	परकीय व्यापार धोरण	784
5.5	जागतिक व्यापार संघटना (WTO/GATT)	786
1	GATT (WTO/GATT)	786
2	WTO – स्थापना / मुख्यालय	787
3	विविध परिषदा	789
4	विविध करार	793
5	विविध Boxes – शेती करार	796

INDEX

6	ट्रिम्स	799
7	वैशिष्ट्ये / रचना	800
8	समित्या	801
9	WTO आणि भारत	801
5.6	FDI	803
5.7	आंतरराष्ट्रीय वित्तीय संस्था (IMF/WB)	808
1	IMF	808
2	(WB) जागतिक बँक	811
3	OPEC	813
5.8	आंतरराष्ट्रीय पतमानांकने	813
5.9	SEZ / EPZ	815
5.10	इतर संघटना	816

6 सार्वजनिक वित्त 820

6.1	सार्वजनिक वित्ताची भूमिका/महसूल स्रोत	820
1	सार्वजनिक आयव्ययाची व्याप्ती	820
2	महसूल स्त्रोत	821
6.2	कराचे प्रकार	823
1	प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष कर	825
2	कराघात	826
3	कराचे स्वरूप - प्रतिगामी / पुरोगामी	827
4	1991 नंतरच्या करसुधारणा	828
5	महत्त्वाच्या समित्या	829
6	महत्त्वाचे कर	832
7	नविन कर/पुनरावलोकन कर (DTC/GST)	838
8	केंद्र सरकार - राज्य सरकारांचे कर / महसूल	843
9	कररचना दोष	844
10	केंद्र-राज्य संबंध / परिणाम	844
6.3	सार्वजनिक खर्च व कर्ज	844
1	महसुली खर्च	844
2	भांडवली खर्च	847
3	उत्पादक / विकासात्मक खर्च	847
4	अनुत्पादक / अविकासात्मक खर्च	848
5	सार्वजनिक कर्ज	849
6	राज्यांचे खर्च / कर्जबाजारीपणा	852
7.4	अंदाजपत्रक	852
1	अंदाजपत्रकांचे प्रकार	852
2	अंदाजपत्रकातील घटकांचा समावेश	853
3	महसुली अंदाजपत्रक	854

INDEX

4	भांडवली अंदाजपत्रक	856
5	शून्याधारित अंदाजपत्रक	856
6	अर्थसंकल्प	857
6.5	तूट व तुटीचे प्रकार / FRBM	858
1	तुटीचे प्रकार	858
2	तुटीचा अर्थभरणा	860
3	FRBM	861
4	संकल्पना	864
6.6	वित्तीय आयोग/इतर मंडळे	864
6.7	अर्थविषयक समित्या	870
6.8	चलनवाढ	871
6.9	इतर	872

7 बँकींग 873

8.1	RBI	873
8.2	नविन योजना समावेशन	878
8.3	विविध बँका	879

8 बेरोजगारी / दारिद्र्य 880

8.1	दारिद्र्य	880
1	समित्या / तज्ञ गट	880
2	दारिद्र्य घटक / आधार	883
3	दारिद्र्याचे प्रमाण	884
4	योजना / कार्यक्रम	886
8.2	बेरोजगारी	889
1	बेरोजगारीचे सिद्धांत	889
2	मोजमाप – NSSO संकल्पना	889
3	बेरोजगारीचे प्रकार / सिद्धांत	891
4	बेरोजगारीची कारणे	892
5	रोजगार निर्मिती योजना	893
6	बेरोजगारीचे प्रमाण / लोकसंख्या	899

9 दळणवळण/ रस्ते/रेल्वे 990

9.1	रेल्वे	902
9.2	रस्ते	905
9.3	विमान	910
9.4	जलवाहतूक	912
9.5	पोस्टल	913
9.6	एकत्रित	914
9.7	दूरदर्शन / टेलिव्हिजन	915
9.8	दूरसंचार	916
9.9	ऊर्जा / वीज	917

INDEX

10	वृध्दी/विकास	920
10.1	राष्ट्रीय उत्पन्न	920
10.2	आर्थिक / सामाजिक विकास	922
10.3	शाश्वत विकास / आर्थिक विकास	922
10.4	विकासाचे घटक - मानव विकास निर्देशांक (HDI) / (MPI)	925
10.5	शासनाचे प्रयत्न शिक्षण आरोग्य योजना	931

11	लोकसंख्या	940

12	कृषी	940
12.1	MSP / TPDS / अन्न सुरक्षा	940
12.2	मत्स्य/वनीकरण/जलधोरण	941
12.3	ग्रा. विकासासाठी नियोजन	942
12.4	राष्ट्रीय धोरण	943
12.5	अन्नधान्य उत्पादन	943

13	उद्योग / सेवा क्षेत्र	944
13.1	MSME - सूक्ष्म व लघु उद्योग	944
13.2	सार्वजनिक उद्योग	944
13.3	सेवा उद्योग	947
13.4	महत्वाच्या समित्या	947
13.5	अहवाल	948
13.6	जागतिक परिणाम	948

14	सहकार	949
15	महाराष्ट्राची अर्थव्यवस्था	952
16	केंद्रीय अर्थसंकल्प	953
17	महाराष्ट्राचा अर्थसंकल्प	956

INDEX

8 विज्ञान विभाग

1 भौतिकशास्त्र 960

क्र.	विषय	पृष्ठ
1.1	राशी आणि राशींचे मापन	960
1.2	कार्य व शक्ती	961
1.3	ऊर्जा आणि दाब	961
1.4	बल व बलाचे प्रकार	961
1.5	ध्वनी व तरंग	962
1.6	प्रकाश, भिंग व आरसे	963
1.7	विद्युतधारा	968
1.8	विद्युत चुंबकीय पट्टा	970
1.9	किरणोत्सारीता	970
1.10	शोध व पुरस्कार	973
1.11	खगोलशास्त्र	973

2 रसायनशास्त्र 975

2.1	अणुसंरचना	975
2.2	मूलद्रव्य, आवर्तसारणी व वर्गीकरण	978
2.3	धातू व अधातू	981
2.4	संयुगे	982
2.5	आम्ल, आम्लारी, क्षार	983
2.6	रासायनिक अभिक्रिया	984
2.7	कार्बन, कार्बनी संयुगे	985
2.8	दैनंदिन रसायनशास्त्र	986
2.9	थर्मोडायनामिक्स Thermodynamics	987

3 प्राणीशास्त्र 988

3.1	पेशी, उती व रचना	988
3.2	वर्गीकरण	990
3.3	ग्रंथी, संप्रेरके आणि विकरे	998
3.4	श्वसन	999
3.5	स्नायू	1000
3.9	जीवाणू, विषाणू, परपोषी	1000

INDEX

4 वनस्पतीशास्त्र 1001

4.1	वर्गीकरण-संशोधन	1001
4.2	वनस्पती अवयव	1005
4.3	वनस्पती वाढ व संप्रेरक न्यूट्रियंट	1005
4.4	पोषणद्रव्ये	1006
4.5	रोग	1009

5 आरोग्यशास्त्र 1115

5.1	आहार व पोषण द्रव्य	1015
5.2	मानवी रोग व व्याधी	1015

9 सुदूर संवेदन

1.1	सुदूर संवेदन	1019
1.2	हवाई छायाचित्रण	1022
1.3	GIS/GPS	1026

10 माहिती तंत्रज्ञान

11 कायदे

1.1	माहितीचा अधिकार अधिनियम, 2005 (Right to Information Act, 2005)	1072
1.2	महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम, 2015 (Maharashtra Right to Public Services Act, 2015)	1089

–: अभ्यासक्रम :–

पेपर क्रमांक -2 - सामान्य क्षमता चाचणी या विषयामध्ये खालील घटक/ उपघटकांचा समावेश असेल.

अ.क्र.	विषय
1.	सामान्य बुध्दिमापन व आकलन – उमेदवार किती लवकर व अचूकपणे विचार करु शकतो हे आजमावण्यासाठी प्रश्न
2.	चालू घडामोडी – जागतिक तसेच महाराष्ट्रासह भारतातील.
3.	अंकगणित व सांख्यिकी
4.	माहितीचा अधिकार अधिनियम 2005 (as updated) व महाराष्ट्र लोकसेवा हक्क अधिनियम 2015
5.	भारतीय संघ राज्यव्यवस्था, भारतीय राज्यघटना, स्थानिक स्वराज्य संस्था, कार्यकारी मंडळ, न्यायमंडळ व विधीमंडळ इत्यादी
	घटना कशी तयार झाली आणि घटनेच्या प्रस्तावनेमागची भूमिका व तत्वे, घटनेची महत्वाची कलमे / ठळक वैशिष्ट्ये, केंद्र व राज्य संबंध, निधर्मी राज्य, मूलभूत हक्क व कर्तव्ये, राज्याच्या धोरणाची मार्गदर्शक तत्वे– शिक्षण, युनीफॉर्म सिव्हील कोड, स्वतंत्र न्यायपालिका, राज्यपाल, मुख्यमंत्री व मंत्रीमंडळ – कर्तव्ये, अधिकार व कार्य, राज्य विधीमंडळ– विधानसभा, विधानपरिषद व त्यांचे सदस्य, अधिकार, कार्य व कर्तव्ये, विधी समित्या इत्यादी
6.	**आधुनिक भारताचा विशेषतः महाराष्ट्राचा इतिहास –** सामाजिक व आर्थिक जागृती (1885–1947), महत्वाच्या व्यक्तींचे कार्य, समाज सुधारकांचे कार्य, स्वातंत्र्यपूर्व भारतातील सामाजिक जागृतीतील वर्तमानपत्रे, शिक्षणाचा परिणाम, स्वातंत्र्यपूर्व काळातील इतर समकालीन चळवळी, राष्ट्रीय चळवळी
7.	**भारताचा व महाराष्ट्राचा भूगोल –** महाराष्ट्राचा व भारताचा प्राकृतिक (Physical) भूगोल, मुख्य प्राकृतिक (Physiographic) विभाग, हवामान शास्त्र (Climate), पर्जन्यमान व तापमान, पर्जन्यातील विभागवार बदल, नद्या, पर्वत व पठार, विविध भुरूपे, राजकीय विभाग, प्रशासकीय विभाग, नैसर्गिक संपत्ती– वने व खनिजे, मानवी व सामाजिक भूगोल, लोकसंख्या, लोकसंख्येचे स्थानांतर (Migration of Population) व त्याचे उगम (Source) आणि इष्टस्थानावरील (Destination) परिणाम, ग्रामीण वस्त्या व तांडे, झोपडपट्ट्या व त्यांचे प्रश्न.
	पर्यावरण – मानवी विकास व पर्यावरण, पर्यावरणपूरक विकास, नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे संधारण विशेषतः वनसंधारण, विविध प्रकारची प्रदूषणे व पर्यावरणीय आपत्ती, पर्यावरण संवर्धनात कार्यरत असलेल्या राज्य / राष्ट्र/ जागतिक पातळीवरील संघटना / संस्था इत्यादी.
8.	**सामान्य विज्ञान व तंत्रज्ञान –** अ) भौतिकशास्त्र (Physics), ब) रसायनशास्त्र (Chemistry), क) प्राणीशास्त्र (Zoology), ड) वनस्पतीशास्त्र (Botany) इ) दूर संवेदन, हवाई व ड्रोन छायाचित्रण, भौगोलिक माहिती प्रणाली व त्याचे उपयोजन (Remote Sensing, Aerial and drone photography, Geographic Information System (GIS) and it's application etc.) फ) माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञान (Information and communication technology.)
9.	अर्थव्यवस्था व नियोजन, विकास विषयक अर्थशास्त्र
	1 समग्रलक्षी अर्थशास्त्र 1.1 समग्रलक्षी अर्थशास्त्र 1.2 वृद्धी आणि विकास 1.3 सार्वजनिक वित्त 1.4 आंतरराष्ट्रीय व्यापार आणि आंतरराष्ट्रीय भांडवल
	2 भारतीय अर्थव्यवस्था 2.1 भारतीय अर्थव्यवस्था, भारतीय अर्थव्यवस्थेची आव्हाने व आर्थिक सुधारणा 2.2 भारतीय शेती व ग्रामीण विकास 2.3 सहकार 2.4 मौद्रिक व वित्तीय क्षेत्र 2.5 सार्वजनिक वित्त आणि वित्तीय संस्था 2.6 उद्योग व सेवा क्षेत्र 2.7 पायाभूत सुविधा विकास 2.8 आंतरराष्ट्रीय व्यापार आणि भांडवल 2.9 महाराष्ट्राची अर्थव्यवस्था